

σαντος εἰς Φοντενούα, ἱκανωτάτου νὰ διδάξῃ καὶ στρατάρχας. Ἀλλὰ κατὰ δυστυχίαν τῷ καιρῷ ἐκεῖνῳ οἱ ἄνθρωποι δὲν ἔπρεχαν μὲ τὸν ἀτμόν, καὶ διὰ τοῦτο ὁ θεὸς μου τὸν ὁποῖον δὲν ὠνόμασε πρίγκιπα ὁ Ναπολέων, ἦτον ἀπλοῦς ἀνθρωπολογαγὸς ἀπόμαχος. Ἐπρεπε νὰ τὸν ἐβλεπες μὲ τὴν στολὴν του, μὲ τὸ παράσημόν του, μὲ τὸ ξύλινόν του ποδάριον, μὲ τὸ ἄσπρον μυστάκιον καὶ τὸ ὠραῖον πρόσωπόν του!

... θὰ ἔλεγες ὅτι ἦτον εἰκὼν γέροντος ἥρωος, ἐξ ἐκείνων οἵτινες κρέμονται εἰς τὰς Βερσαλλίας.

Ἐπὶ τὸν ἐπισκεπτόμην μ' ἔλεγε πράγματα, τὰ ὁποῖα ἐχαράττοντο εἰς τὸν νοῦν μου· ἀλλὰ μίαν τῶν ἡμερῶν τὸν ἦρα πολὺ συλλογισμένον.

— Ἰερώνυμε, μὲ εἶπεν, ἔμαθες τί συμβαίνει εἰς τὰ σύνορα;

— Ὅχι, θεῖέ μου, ἀπεκρίθην.

— Ἡ Πατρίς κινδυνεύει, ἐπανελάθειν.

Ἐγὼ ὅμως δὲν ἐνόησα παραπολὺ τί εἶπε· μικρὰν μόνον ἀνησυχίαν ἤσθάνθην.

— Ἰσως, ἐπανελάθει, δὲν ἐσκέφθης ποτὲ τί ἐστὶ Πατρίς.

Καὶ τοῦτο εἰπὼν ἔβαλε τὴν δεξιάν του εἰς τὸν ὄμῳ μου καὶ ἐξηκολούθησε·

— Πατρίς εἶναι ὁ τόπος τὸν ὁποῖον βλέπεις, αὐτὸς ὁ ὁποῖος σὲ ἀνέθρεψε καὶ σὲ ἐνδύσει· εἶναι ὁ ἀγρὸς, αἱ οἰκίαι, τὰ δένδρα τὰ ὁποῖα σὲ περικυκλόνουν, τὰ κοράσια αὐτὰ τὰ ὁποῖα τρέχουν γελῶντα ἐκεῖ κάτω, τὰ πράγματα ὅσα ἡγάπησες, αὐτὰ εἶναι ἡ Πατρίς. Οἱ νόμοι οἱ ὁποῖοι σὲ προστατεύουν, ὁ ἄρτος τὸν ὁποῖον κερδαίνεις μὲ τὸν ἰδρωτὰ σου, ἡ συνομιλία σου μὲ τοὺς ἄλλους, ἡ χαρὰ καὶ ἡ λύπη τὴν ὁποῖαν σὲ προξενοῦν οἱ ἄνθρωποι καὶ τὰ πράγματα μεταξὺ τῶν ὁποίων ζῆς, ὅλ' αὐτὰ εἶναι ἡ Πατρίς. Τὸ μικρὸν δωμάτιον ὅπου εἶδες ἄλλοτε τὴν μητέρα σου, ἡ μνήμη τὴν ὁποῖαν σὲ ἀφήκεν, ἡ γῆ ὅπου ἀναπαύονται τὰ κόκκαλά της, αὐτὰ εἶναι ἡ Πατρίς. Παντοῦ τὴν βλέπεις, παντοῦ τὴν αἰσθάνεσαι. Φαντάσου, τέκνον μου, τὰ δικαιώματα καὶ τὰ καθήκοντά σου, τὰς κλίσεις καὶ τὰς ἀνάγκας σου, τὰς ἀναμνήσεις καὶ τὴν εὐγνωμοσύνην σου, κατὰτάξε ὅλα αὐτὰ ὑπὸ ἓν ὄνομα, καὶ τὸ ὄνομα αὐτὸ εἶναι ἡ Πατρίς.

Καὶ ἐνόσω ὠμίλει ὁ γέρον θεὸς μου, ἐγὼ ἐκυριεύομην ἀπὸ ἀνεξήγητον αἰσθημα καὶ ἔπρεχαν τὰ δάκρυά μου.

— Ἐνωθῶ, ἀπεκρίθην· Πατρίς εἶναι ἄλλη οἰκογένεια, εἶναι τὸ τεμάχιον τοῦ κόσμου, εἰς τὸ ὁποῖον ὁ Θεὸς προσήλωσε τὸ σῶμα καὶ τὴν ψυχὴν μας.

EMILE SOUVESTRE.

Ἐὸ Θεμιστοκλῆς πωλῶν ἐν τῶν κτημάτων του διετάξε τὸν κήρυκα νὰ κηρύττῃ ὅτι ἔχει καὶ γείτονα καλόν.

Ἐπειδὴ ἡ ἐπανάστασις τῆς Ἑρζεγοβίνης ἐγένετο ἀπὸ τῶνος χρόνου μία τῶν μεγάλων πολιτικῶν ἐνασχολήσεων τῆς ἡμέρας, ἐθεωρήσαμεν ἔγκαιρον τὴν δημοσίευσιν τῆς ἐπομένης μελέτης τῆς χώρας ταύτης. Ἡ μελέτη αὕτη μετεφράσθη ἐκ τῶν φυλλαδίων τῆς 15 νοεμβρίου καὶ 1 δεκεμβρίου 1875 τοῦ *spectateur militaire*, μετεφράσθη δὲ ἐλευθέρως, παραλειφθέντων τῶν μερῶν ὅσα ἐκρίθησαν ἐπουσιώδη, ἢ καθαρῶς στρατιωτικά.

Σ. τ. Δ.

ΕΡΖΕΓΟΒΙΝΗ

Μελέτη ἱστορικῆ, γεωγραφικῆ, πολιτικῆ καὶ στρατιωτικῆ.

ΙΣΤΟΡΙΚΗ ΕΠΟΧΗ

Ἡ σημερινὴ Ἑρζεγοβίνη ἀπετέλει ἄλλοτε μέρος τοῦ βασιλείου τῆς Κροατίας καὶ ὠνομάζετο κομητεία τοῦ Χούλμ. Ἰστέρα τῷ 1326, ἦτοι τὰς ἀρχὰς τῆς ΙΑ' ἑκατονταετηρίδος, προσηρτήθη εἰς τὴν Βοσνίαν καὶ ἀνυψώθη εἰς ἀνεξάρτητον δουκάτον ὑπὸ τοῦ αυτοκράτορος τῆς Αὐστρίας Φρειδερίκου τοῦ Ι', ὠνομάσθη δὲ δουκάτον τῆς ἀγίας Σάβας (*ducatus sanctae Sabae*). Ἐκ τούτου ἔχει τὴν ἀρχὴν ἡ ἐν ταῖς βοσνικαῖς καὶ τουρκικαῖς παραδόσεσιν ἐπωνυμία τῆς Ἑρζεγοβίνης, ἐκ τοῦ τίτλου δηλονότι *Herzog* (δουξ), ὅστις ἐδόθη τῷ 1449 ὑπὸ Φρειδερίκου τοῦ Δ' πρὸς τὸν ἀρχηγὸν τῆς χώρας Ῥάβνιτς (Στέφανον). Τῷ 1466 ἡ Ἑρζεγοβίνη ἐκυριεύθη ὑπὸ Μωάμεθ τοῦ Β' καὶ ἐγένετο ἐπαρχία, ἦτοι σαντζάκιον, ὑπαχθεῖσα ὑπὸ τὸν διοικητὴν τῆς Βοσνίας. Οὕτως ἐξέλιπεν ἡ αὐτονομία τῆς ἐπαρχίας ταύτης· πολλοὶ δὲ τῶν χριστιανικῶν οἰκογενειῶν ἐπωφεληθήσαν τῆς περιστάσεως ἵνα ἀποστατήσωσιν εἰς τὸν Ἰσλαμισμὸν. Ἡ γῆ καλλιεργεῖτο ὑπὸ ἀγροτῶν, οἵτινες ἔμειναν Χριστιανοί, καὶ διενεμήθη μεταξὺ τῶν Μουσουλμάνων, τῶν ἀπολύτων κυρίων τοῦ ἐδάφους. Ἡ εἰρήνη τοῦ Κάρλοβιτς τῷ 1699 προσδιώρισε τὰ ὅρια τῆς Δαλματίας καὶ Ἑρζεγοβίνης, ἥτις ὀριστικῶς προσηρτήθη εἰς τὴν Ὀθωμανικὴν αὐτοκρατορίαν.

Ἀπὸ τῆς ἐποχῆς ταύτης ἡ ἐπαρχία αὕτη ἀποτελεῖ μέρος τοῦ βιλαετίου τῆς Βοσνίας εἰς ἣν προσηρτήθη ὑπὸ τὴν ἐπωνυμίαν σαντζάκιον (ἐπαρχία). Ὁμορος τοῦ Μαυροβουδίου πρὸς νότον, καὶ τῆς Δαλματίας πρὸς δυσμὰς, ἄπτεται τῆς Βοσνίας πρὸς βορρᾶν καὶ πρὸς ἀνατολάς. Ἡ Ἑρζεγοβίνη εἰσδύει πρὸς νότον καὶ κατὰ τὸ κέντρον εἰς τὴν Δαλματίαν, κατὰ τὰς ἐκβολὰς τοῦ Ναρέντα καὶ ἀντικρὸ τῆς νήσου *Sabiencello*, καὶ καθιστᾷ οὕτω ἐγκλειστον ἐν ξένην (*enclave*) τὴν τοῦ Κλέκ καὶ τὴν τῆς Σουττορίνας χώραν. Ἀλλὰ δι' εἰδικῆς συνθήκης, ἡ θάλασσα ὡς καὶ ἡ παρὰ τὴν παραλίαν ὁδὸς ἀνήκουσιν εἰς τὴν Αὐστρίαν· καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἐν τῷ παρόντι πολέμῳ τὰ τουρκικὰ στρατεύματα δὲν δύνανται νὰ ἀποβιβάσθωσιν οὔτε εἰς τὸν ἀξιόλογον λιμένα τοῦ Κλέκ οὔτε νὰ ποιήσωσι χρῆσιν τῆς παρακτίου ὁδοῦ ἄνευ ἀδείας τῆς Αὐστριακῆς κυβερνήσεως. Ἡ ἰδιαιτέρα αὕτη σύμβασις ἀνέρ-

χεται εἰς τοὺς χρόνους, ὅτε ἡ Βενετία εἶχε τὴν κυριαρχίαν καὶ ἐπὶ τῆς Ἀδριατικῆς παραλίας. Ἡ δημοκρατία τῆς Ῥαγούσης δὲν ἠδυνήθη τότε νὰ εὕρῃ μέσον καλῆτερον ὅπως προστατεύσῃ τὴν χώραν αὐτῆς ἀπὸ τῶν ἐπιδρομῶν τῶν Βενετῶν, εἰμὴ τὴν ἀπομόνωσιν καὶ τὸ νὰ καλυφθῇ πρὸς βορρᾶν καὶ νότον διὰ στενῆς λωρίδος γῆς τῆς Τουρκικῆς χώρας.

Ἡ ἔκτασις τῆς χώρας εἶναι 220 τετραγωνικὰ μίλια περίπου, ἔχει δὲ 230,000 κατοίκων.

ΦΥΣΙΚΗ ΓΕΩΓΡΑΦΙΑ

Περιγραφή τῶν ὄρεων.

Ἡ Ἐρζεγοβίνη, ἀριθμοῦσα 182 περίπου χιλιόμετρα μήκους, 80 δὲ πλάτους, εἶναι θαυμασία χώρα ὑπὸ τὴν ἐποψιν χωρογραφικῆς καλλονῆς. Ἡ Ἐρζεγοβίνη εἶναι ἡ Ἑλβετία τῆς Εὐρωπαϊκῆς Ἀνατολῆς, ἀλλ' Ἑλβετία τῆς ὁποίας τὰ ὄρη δὲν ἀνυψοῦνται μέχρι τῆς χώρας τῶν χιόνων καὶ παγετῶν.

Τὰ ὄρη τῆς Ἐρζεγοβίνης συνάπτονται ΒΑ. μὲν πρὸς τὰς Διναρικές Ἀλπεις, αἵτινες εἶναι ἐπέκτασις τῶν Ἰουλιῶν Ἀλπεων καὶ αἱ ὁποῖαι διαχωρίζουσι τὴν Βοσνίαν ἀπὸ τῆς Δαλματίας, ΝΔ. δὲ πρὸς τὰ ὄρη τοῦ Σκάρδου, ἐκφυάδος δυτικῆς τοῦ Αἴμου. Ἡ ὄρεινὴ λοιπὸν σύνθεσις τῆς χώρας ταύτης στηρίζεται ἐπὶ τῆς σειρᾶς τῶν Ἀλπεων καὶ τοῦ Αἴμου, αἱ διαίρέσεις δὲ καὶ αἱ ἐκφυάδες αἱ σχηματιζόμεναι ἐκ τῆς ἐπεκτάσεως τῶν δύο τούτων συστημάτων εἶναι ἀρκετὰ συγκεχυμένα.

Αἱ σειραὶ τῶν ὄρεων τῆς Βοσνίας καὶ τῆς μεσημβρινῆς αὐτῆς ἐπαρχίας τῆς Ἐρζεγοβίνης κατὰ τὴν πλείστην αὐτῶν ἀνάπτυξιν προσμοιάζουσι πρὸς τὰς τῆς δυτικῆς Ἑλβετίας τῆς εὐρωπαϊκῆς ἡπείρου. Ὡς ἐκεῖναι οὕτω καὶ αὐταὶ σύγκεινται κυρίως ἐκ βράχων τιτανοειδῶν καὶ ἀναπτύσσονται ὡς τείχη παράλληλα, τραχυνόμεναι ὑπὸ κορυφῶν ὀξείων ὡς ἐκεῖναι οὕτω καὶ αἱ σειραὶ τῶν ὄρεων τῆς Βοσνίας ἀποτελοῦσιν ἐν συνόλῳ ὄροπέδιον ἐξ αὐλάκων παραλλήλων, διατεθειμένων ὡς διαδοχικῶν βαθμίδων ἰδανικῆς κλιτύος ἀρκούντως λείας.

Τὰ ὄρη ταῦτα ὑπὸ καθολικὴν ὄψιν παρίστανται ἔρημα καὶ μελαγχολικά. Κατὰ τὸ πλείστον εἶναι τραχέα καὶ πετρώδη, γυμνὰ φυτῶν καὶ ὑδάτων ἀληθῆ δάση δὲν ἀπαντᾷ τις εἰμὴ πρὸς δυσμᾶς, ὅπου τὸ ἔδαφος εἶναι ὀπωσοῦν παραγωγόν. Αἱ ἄκαρποι γαῖαι καὶ τὰ δάση εἶναι τετράκις πολυαριθμότερα τῶν καλλιεργημένων.

Ὁ Κεῖπερτ ἐν τῷ γάρτῃ τῆς Εὐρωπαϊκῆς Τουρκίας δὲν κατονομάζει οὐδεμίαν σειρὰν ὄρεων τῆς Ἐρζεγοβίνης, ὃ δὲ πλοίαρχος Ῥοσκέβιτς δὲν εἶναι ἐξηγητικώτερος τούτου· ὁ Andriveau Gonjou καὶ ὁ Dussieux περιγράφουσιν ἀκριβέστερον τὸ ὄρογραφικὸν σύστημα, ἀλλὰ κατὰ τὸν μὲν αἱ Διναρικαὶ Ἀλπεις διατρέχουσιν ἀποκλειστικῶς τὴν Δαλματίαν κατὰ

μῆκος τῶν Τουρκοδαλματικῶν ὄριων, ἐνῶ κατὰ τὸν ἕτερον εἰσέρχονται διὰ τῆς Κροατίας καὶ τῆς Βοσνίας καὶ διατρέχουσι κατὰ μῆκος τὴν Ἐρζεγοβίνην μέχρι τοῦ Μαυροβουνίου, ἐπὶ κορυφῆς τοῦ ὁποίου τὸ ὄρος Σκάρδος διαδέχεται τὰς Διναρικές Ἀλπεις. Κατὰ τὸν Sainte-Marie τὰ ὄρη Βράν, Ἰβαν-πλανίνα, Τερσκοβίτσα, ἀποτελοῦσι τὸ πρὸς Β. ὄριον διὰ τῆς Βοσνίας συνάπτονται πρὸς τὰς Διναρικές Ἀλπεις, ὡς καὶ τὸ Βραβάτζ, Βλάχ, Λεπάτα, Πορίμ καὶ ΒΑ. τῆς ἐπαρχίας. Τὸ αὐτὸ ἰσχύει καὶ περὶ τῶν ἐκφυάδων τῶν κειμένων μεταξὺ Λίβνου, Μοστάρ, Λουβούχκα καὶ Τρεβίνης. Τὰ πρὸς Δ., ΜΑ. καὶ ΒΔ. ὅμως συνάπτονται πρὸς τὸν Σκάρδον διὰ τοῦ ὄρους Δόρμιτορ, ὅστις εἰς τὰ ὄρια τοῦ Μαυροβουνίου ἀποτελεῖ τὸν κεντρικὸν πυρῆνα τῆς ὄρογραφικῆς ἀναπτύξεως, πρὸς ἃν συνδέονται τὰ ὄρη Δούγας, Οὐτάχ, Βολογιὰκ, Δυμόχ, Γράδες, Μορινά, Βάβα κλπ.

Οἱ γεωγράφοι δὲν εἶναι ὡσαύτως σύμφωνοι περὶ τῆς ὄρογραφίας τῶν τοπογραφικῶν ὀνομάτων τῆς Ἐρζεγοβίνης. Οἱ μὲν ἐξευρωπαϊζοῦσι τὰ ὀνόματα, ἄλλοι δὲ τηροῦσι τὴν σλαβικὴν προφορὰν ἡμεῖς ἀκολουθοῦμεν τὴν ὄρογραφίαν ἣν ὁ Sainte-Marie τηρεῖ ἐν τῇ περὶ Ἐρζεγοβίνης γεωγραφικῆς μελέτῃ αὐτοῦ.

Αἱ Διναρικαὶ Ἀλπεις λαμβάνουσι διάφορα εἰδικὰ ὀνόματα οὕτως ὃ ὄγκος ὅστις ἐκτείνεται μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Ναρέντα, τοῦ Ῥάμα καὶ τοῦ Βέρβου, ἀποτελεῖ τὴν σειρὰν τοῦ ὄρους Δινάρα, οὗ τὸ μῆκος, ἀπὸ τῆς ἀρχῆς αὐτοῦ μέχρι Βόζνοκ εἶναι 315 ἕως 316 χιλιόμετρα, ἀλλὰ τὸ ὁποῖον τὸ πλάτος παραλλάσσει κατὰ πολὺ, καθόσον, ἐνῶ μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Ῥάμα καὶ Βέρβου εἶναι 11,298 ἕως 18,830 μ., μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Ναρέντα καὶ τοῦ Δρίνα ἀνέρχεται καὶ μέχρι 37,660 μ. Τὰ σπουδαιότερα ὄρη μετ' αὐτὸ εἶναι τὸ Σατώρ καὶ τὸ Σταρελίνα, συνεχῆ πρὸς τὸ ὄρος Δινάρα καὶ ὕψους 4790 μέτρων, τὸ Ῥαδούτζα-πλανίνα μεταξὺ τῶν πηγῶν τοῦ Ῥάμα καὶ Βέρβου, ὕψους 4566 μέτρων, τὸ Βιστόβνια-πλανίνα πρὸς τὸν Ναρένταν, τὸ Βιστόβνικα διαχωρίζον τὸν Ναρένταν ἀπὸ τοῦ Δρίνα, τὰ ὄρη Τζαβούλια, καὶ πρὸς νότον τούτων τὰ ὄρη Τρέλα κατὰ μῆκος τοῦ ῥοῦ τοῦ Ναρέντα, τὰ ὄρη Πορίμ, Λεπέτζ καὶ Βέλες ἀπολήγοντα ἐπὶ τῆς ἀριστερᾶς ἔχθης τοῦ αὐτοῦ ποταμοῦ καὶ ὕψους 4254 μέτρων, τὸ Τερσκοβίτζα-πλανίνα τοῦ ὁποίου ἢ πρὸς Α. κλιτύς εἶναι πυκνὰ κατωκημένη καὶ καλῶς καλλιεργημένη, εἶναι δὲ ὕψους 2068 μέτρων, τὸ Βούτσνια-πλανίνα σχεδὸν πάντῃ γυμνὸν καὶ τοῦ ὁποίου τὸ ἔδαφος παράγει δένδρα στρεβλά καὶ ῥαχίτικα, καὶ τὸ Λελία, ὃ εἶναι ξηρόν. Τὸ Γρέδελ, Λεβέρσνικ καὶ Δύμοσ εἶναι τραχέα ἀλλὰ δασώδη ἐπὶ τῶν κλιτύων αὐτῶν. Τὸ Γεμέρνα-

πλανίνα κοσμεῖται ὑπὸ δασῶν πευκῶν εἰς τὰ κάτω αὐτοῦ μέρη. ΝΑ. τοῦ Γρέδελ τὸ ὄρος Σουτ-
τίνα φθάνει ὕψος 4532 μέτρων, τὸ δὲ Βο-
λουλάκ ὕψος 2002 μέτρων· τοῦτο μετὰ τῆς κο-
ρυφῆς τοῦ Τρεσκοβίτσα παριστᾷ τὸ μέγιστον
ὕψος τῶν Δυναρικῶν Ἄλπεων. Πρὸς τὸ Γεμέρ-
να-πλανίνα συνέχεται ΝΑ. τὸ Ἰαβέρ, τὸ ὁποῖον
συνδέεται μετὰ τοῦ Βιαλατσόικα μεταξὺ Φοζ-
νίκα καὶ Μετόικια. Τοῦτο μετὰ τοῦ Σβίνζε
καταλήγει εἰς τὸ ὄροπέδιον τῆς Νεβσεσίνας καὶ
συνδέεται πρὸς Β. μετὰ τοῦ ὄρους Μοριμέ.

Τὰ κυριώτερα ὄρη ἄτινα διέρχονται ἐκ Δ.
πρὸς Α. εἶναι Δόρμιτορ, Σινζαβίν, τὰ ὄρη Τρο-
γλάβα-σομίνκ, τὸ Βιδούσχα-πλανίνα καὶ τὸ
Γραδίνα-πλανίνα μεταξὺ τῶν πεδιάδων τῆς
Λουβίνης καὶ Πόποβο.

Πρὸς Α. καὶ ΝΑ. πολλαὶ μεγάλαι κοιλάδες
κρατηροειδεῖς διαχωρίζουσι τὰ ὄρη τῆς Βοσ-
νίας ἀπὸ τῶν ὄγκων τῆς Σερβίας. Ἡ ἀξιολο-
γωτάτη πασῶν εἶναι ἡ πεδιάς τοῦ Νοβιθασάρ,
ὅπου συναντῶνται μέγα πλῆθος χειμάρρων καὶ
ἡ ὁποία κατέχει ὅλας τὰς διαβάσεις τῆς χώρας.
Αὕτη εἶναι ἡ στρατηγικὴ κλειδίς τῆς χώρας
ταύτης τῆς Τουρκίας, καὶ διὰ τοῦτο καὶ ἡ
κυβέρνησις ζητεῖ νὰ καταστήσῃ ταύτην κύριον
σταθμὸν τοῦ μέλλοντος δικτύου τῶν βορειο-
ανατολικῶν σιδηροδρόμων.

Σχεδὸν ἅπανσαι αἱ σειραὶ τῶν ὄρεων τῆς Βοσ-
νίας ἀνυψοῦνται καθόσον προχωροῦσι πρὸς με-
σημβρίαν τῆς χερσονήσου. Τὸ μέσον αὐτῶν ὕψος,
τὸ ὁποῖον κατ' ἀρχὰς δὲν φθάνει τὰ χίλια μέ-
τρα, ἀνορθοῦται κατὰ τὸ ἡμισυ ἐν τῷ μέσῳ
τῆς Βοσνίας. Ἐπὶ τῶν ὀρίων δὲ τοῦ Μαυροβου-
νίου ὁ ὄγκος τοῦ Δόρμιτορ ἀνυψοῖ τὰς λευκάς αὐ-
τοῦ πυραμίδας ἐπὶ πλεόντων 2,500 μέτρων. Κύ-
κλω τοῦ ὠραίου τούτου ὄρους, τὸ ὁποῖον μάτην
ἐδοκίμασαν οἱ περιηγηταὶ νὰ ἀναβῶσιν, ἡ χώρα
ἔχει καθόλου χαρακτῆρα ὄροπεδίου διατετανομέ-
νου ὑπὸ βαθῶν κοιλωμάτων, τῶν ὁποίων τὰ
μὲν εἶναι ἀνοικτὰ πρὸς τὰ μέρη τῆς Ἐρζεγοβί-
νης, τὰ δὲ περικυκλοῦνται ἐντελῶς ὑπὸ βράχων
ὡς αἱ κοιλάδες τοῦ Μαυροβουνίου.

Αἱ μεταξὺ πάντων τῶν ὄρεων κοιλάδες εἶναι
ὀλιγάριθμοι, καὶ ἀποτελοῦσι τὴν καλλιεργη-
μένην γῆν τῆς χώρας. Μνημονεύομεν ἰδίως τῆς
πεδιάδος τοῦ Πόποβο, τῆς τοῦ Γλάμοζ καὶ Δύ-
θνο, ἀριθμοῦσας 753 χιλιάμετρα περιφέρειαν.
Ἡ μᾶλλον ἐκτεταμένη εἶναι ἡ πεδιάς τοῦ Κυ-
πρέσχο.

Ἵδρογραφία.

Ἡ Ἐρζεγοβίνη ἔχουσα δύο συστήματα ὄρεων
ἔχει δι' αὐτὴ καὶ δύο δεξαμενάς τῶν ὑδάτων
αὐτῆς. Διὰ τοῦ Ναρέντα συνεισφέρει ΝΑ. εἰς τὴν
Ἀδριατικὴν θάλασσαν, διὰ τοῦ Δρίνα ΝΑ. εἰς
τὴν Μαύρην θάλασσαν. Ἐξαιρέσει τοῦ Ναρέντα
ἅπαντα τὰ ποτάμια, οἱ χειμάρροι καὶ τὰ βυά-
κια ἄτινα διαχέρουσι τὴν χώραν, ἔχουσι προ-

διαγεγραμμένην ἐκ τῶν προτέρων τὴν πορείαν
αὐτῶν διὰ τῶν παραλλήλων στοίχων τῶν ὄρεων,
καὶ ρέουσιν ἀπὸ νότου καὶ ἀνατολῶν πρὸς
βορρᾶν καὶ δυσμὰς διὰ τῶν προεχραγμένων
αὐτοῖς ἀλλάκων. Κατ' ἀποστάσεις οἱ τιτανώ-
δεις οὗτοι τοῖχοι διακόπτονται ὑπὸ στενῶν σχι-
σμάτων, ἐν οἷς πίπτοντα τὰ ὕδατα διὰ τινος
αἰφνιδίας ἐκτροπῆς εἰσρέουσιν εἰς τὸν βυθὸν ἄλ-
λου αὔλακος. Θὰ ἐνόμιζέ τις ὅτι αἱ κοιλάδες
διὰ τῶν τοιούτων ρευμάτων θὰ παρῆγον φυσι-
κὰς ὁδοὺς, διὰ τῶν ὁποίων νὰ ἀνέρχεται τις εἰς
τὰ ὄροπέδια· ἀλλὰ τοῦτο δὲν εἶναι οὐδαμῶς
ἀληθές· τὰ πλείστα τῶν στενοπέτρων τούτων
εἶναι λίαν δυσπρόσιτα, καὶ ἐνόσω δὲν κατα-
σκευασθῶσι μεγάλαι ὁδοί, εἰς πολλὰ μέρη διὰ
νὰ μεταβῆ τις ἀπὸ τινος τόπου εἰς ἄλλον θὰ
ῆναι ἠναγκασμένος νὰ ἀναρριχᾷται ὑψηλοῦς τοί-
χους. Ἡ ἔλλειψις μέσων συγκοινωνίας καθιστᾷ
ἰδίως τοσοῦτον ἐπιπόνοον καὶ ἐπικινδύνους τὰς
στρατιωτικὰς ἐπιχειρήσεις ἐν Ἐρζεγοβίνῃ.

Οὔτε σπηλαίων οὔτε καταβοθρῶν στεροῦν-
ται ἡ Ἐρζεγοβίνη καὶ Βοσνία. Σποράδην ἀπαν-
τῶσιν ἐπὶ τῶν βράχων ὅσαι βάθους 20 μέχρι
30 μέτρων, ὅμοιοι πρὸς κρατῆρας. Τὸ ἔδαφος
εἶναι οὕτως εἰπεῖν διεσχισμένον καὶ διατετρο-
πημένον ὑπὸ βόθρων, ἐν οἷς ἀφανίζονται τὰ
ὑδατα τῆς βροχῆς οὕτως, ὥστε κατὰ τὴν ἐπο-
χὴν τῶν βροχῶν αἱ ὑπόγειοι δεξαμεναὶ ἐχει-
λίζουσιν ἐκ τῆς ἐπιφανείας. Ὁ ὑδραυλικὸς ὄργα-
νισμὸς τῆς πολυσχιδοῦς ταύτης χώρας δύναται
ἀπὸ ἔτους εἰς ἔτος νὰ μεταβληθῇ. Οὕτω, φέρ'
εἰπεῖν, λίμνη τις σημειουμένη ἐπὶ τῶν χαρτῶν
δὲν ὑπάρχει πλέον, διότι αἱ ἐσωτερικαὶ ὅσαι
τῶν βράχων ἀπηλλάγησαν τῶν προσκλύσεων αἰ-
τινες τὰς ἀπέφρασσον, τὸναντίον δὲ νέα λίμνη
ἐσχηματίσθη, διότι αἱ διώρυγες ἐξηφανίσθησαν.

Μόνος ὁ ποταμὸς Ναρέντας ἐκβάλλει πρὸς
δυσμὰς εἰς τὴν Ἀδριατικὴν θάλασσαν, ἅπαντα
δὲ τὰ λοιπὰ ρεύματα ἀκολουθοῦσι τὴν γενικὴν
ἀπόκλισιν τοῦ ἐδάφους καὶ κατέρχονται πρὸς
τὸν Δούναβιν.

Ὁ Ναρέντας σχηματίζεται ἐκ τῶν ρευμάτων
τῶν ὄρεων Μορινέ, Τζινέρμο, Γρέδελ καὶ Δυμόχ,
περιγράφει δὲ ἐν τῇ ἄνω αὐτοῦ πορείᾳ μέγαν
κύκλον ἐν μέσῳ δύο στοίχων ὄρεων ἀποτόμων
καὶ λίαν ὑψηλῶν, ἄτινα συστενοῦσι τὴν κοίτην
αὐτοῦ καὶ δίδουσιν εἰς αὐτὸν τὴν ὕψιν ὀρμητι-
κοῦ χειμάρρου. Ἐν Κονίτζα ὑπάρχει γέφυρα λι-
θινοῦ ἐκ πέντε τόξων, φέρουσα χρονολογίαν τοῦ
1093. Ἐν Μοστάρ, τῇ πρωτεύουσῃ τῆς Ἐρζε-
γοβίνης, ὁ Ναρέντας διέρχεται ὠραιοτάτην γέ-
φυραν ἐξ ἐνὸς τόξου, χρονολογουμένην ἀπὸ τῆς
ἐποχῆς τῶν Ρωμαίων καὶ οἰκοδομηθεῖσαν τῇ
διαταγῇ τοῦ Τραϊανοῦ τῷ 98 μ. Χ. Παρὰ τῷ
Μέλοκοβιτζ εἰσέρχεται εἰς τὴν αὐστριακὴν χῶ-
ραν ἔχων μέσον πλάτος 20 μέχρι 25 μέτρων
καὶ βάθος 7 ἢ 8 μέτρων, ἐκβάλλει δὲ εἰς τὴν

θάλασσαν πλατύτατος, διὰ δύο βραχιονων περικυκλωμένων ὑπὸ βάλτων.

Τὸ ὕψος τοῦ ποταμοῦ τούτου ἐν μὲν ταῖς πηγαῖς εἶναι 3,500 ποδῶν, κάτωθεν δὲ τῆς Κοκίτζας οὐχὶ πλέον τῶν 1500 ποδῶν εἶναι λοιπὸν ἀπόκλισις 2000 ποδῶν, καθ' ἣν ὁ Ναρέντας κατέρχεται ὀρμητικός. Ἐντεῦθεν προέρχεται ὅτι ὀλίγον ἄνωθεν τῆς Μοστάρ ἡ φορὰ αὐτοῦ εἶναι τοσοῦτον ὀρμητικὴ, ὥστε μὴ δυνάμενος νὰ πλατυνηθῆ ἕνεκα τῆς στενότητος τῆς κοίτης αὐτοῦ, ἀναγκάζεται νὰ σκάψῃ διόδον διὰ χαράδρας 12 ἕως 15 μέτρων μακρᾶς, τῆς ὁποίας οἱ θράχοι εἶναι χρώματος ὑδατίου. Ὁ Ναρέντας εἶναι πλωτὸς διὰ πλοίων μέχρι Κρουσεβίκας, δι' ἀτμοπλοίων δὲ 150 τόνων τὸ πολὺ ἀπὸ τοῦ Μετκοβίχτ μέχρι τῶν ἐκβολῶν. Δύο σιδηραὶ γέφυραι πρόκειται νὰ οἰκοδομηθῶσι προσεχῶς ἐν Ζαβλανίχ διαπέρασμα ἀμαξῶν, ὥστε οὕτω νὰ συγκοινωνῇ ἡ Μοστάρ μετὰ τοῦ Σεραχέβο δι' ὁδοῦ ἐχούσης λειοτέραν ἀπόκλισιν τῆς νῦν.

Τὰ ἐπιρρέοντα εἰς τὸν Ναρένταν ποτάμια εἶναι δέκα ἐκ τῆς δεξιᾶς ἔχθης καὶ ἑπτὰ ἐκ τῆς ἀριστερᾶς, τὰ ὀνομαστότατα.

Πρὸς τὴν δεξαμενὴν τῆς Μαύρης Θαλάσσης ὁ Δρίνας, σχηματιζόμενος ἐκ τῆς ἐνώσεως τοῦ Τάρα καὶ Πίβα, διαχωρίζει τὸ βιλαέτιον τῆς Βοσνίας ἀπὸ τῆς Σερβίας καὶ χύνεται εἰς τὸν Σάβαν, ὅστις κομίζει τὰ ὕδατα αὐτοῦ εἰς τὸν Δούναβιν. Τὰ ἐπιρρέοντα εἰς τὸν Τάραν, τὸν Πίβαν καὶ τὸν Δρίναν ποτάμια δὲν εἶναι ἄξια λόγου.

Οἱ χείμαρροι ἐν τῷ κέντρῳ τῆς Ἐρζεγοβίνης ἀπόλλυνται ἐν ταῖς λίμναις, μετὰ πορεύειν κατὰ τὸ μάλλον καὶ ἤττον μακρὰν, δι' ὑπογείων καταβορῶν. Οἱ ἀξιολογώτατοι εἶναι ὁ Ζέχα, ὁ Μύσικα καὶ ὁ Μύκοστακ. Περιεργότατος εἶναι ὁ δρόμος τοῦ Τρεβνίτζα ἐν τῇ δυτικῇ Ἐρζεγοβίνῃ, ὅστις ἀπολήγει εἰς βάλτους ἄνωθεν τῆς Τρεβνίνης. Οὗτος φαίνεται καὶ γίνεταί ἀφανὴς διὰ νὰ ἀφανῆ ἄλλιν' εἰς τῶν βραχιόνων αὐτοῦ, ὅτε μὲν δρατὸς, ὅτε δὲ ἀφανῆς, ἐνοῦται πρὸς τὸν Ναρένταν διερχόμενος τὴν πεδιάδα τοῦ Κοτάση. Ἐν ταῖς πηγαῖς τὸ πλάτος αὐτοῦ εἶναι 20 βημάτων περιπέου, κάτωθεν τῆς Τρεβνίνης εἶναι 50 ἕως 60 βημάτων, τὰ δὲ βάθος αὐτοῦ 3 ἕως 4 ποδῶν. Τὰ λοιπὰ ῥέοντα ὕδατα ἐν τῷ ἐσωτερικῷ τῆς χώρας εἶναι ῥυάκια σχηματιζόμενα ἐξ ὑδάτων βροχῶν, καὶ τὰ ὁποία χάνονται ἢ εἰς ἀπεράντους καταβόθρας ἢ εἰς τὰς χαράδρας τῶν ὀρέων.

Ὡς βλέπει τις ἐκ τῆς δοθείσης περιγραφῆς, αἱ δεξαμεναὶ τῶν ὑδάτων τῆς Ἐρζεγοβίνης, αἱ παροδικαὶ κατακλύσεις, προερχόμεναι ἐξ ὑπερεκχειλίσεως τῶν ὑδάτων τῆς βροχῆς, καλύπτουσι συχνὰ τοὺς ἀγρούς. Ἐκ τῆς ἀποχωρήσεως τῶν ὑδάτων μένει λάσπη καὶ βόρβορος, ἅτινα εἶναι αἰτία ἀναθυμιάσεων ἐπικινδύνων καὶ πυρετῶν,

αἱ καθιστῶσιν οὕτω τὴν ἐν τῇ χώρᾳ διαμονὴν λίαν ἐπικίνδυνον. Ἐν Ἐρζεγοβίνῃ ἀπαντῶσι μόνον δύο πεδιάδες ἀξιόλογοι ὑπὸ στρατηγικὴν ἔποψιν ἢ τῆς Γαβέλλας, κατεχομένη ὑπὸ τῶν βάλτων τοῦ Οὔτουβο, καὶ ἡ τοῦ Γράχοβο, ἐπὶ τῶν ὀρίων τοῦ Μαυροβουνίου.

*Ἐπιτὴ συνέχεια.

ΓΑΙΚΗ ΔΥΝΑΜΙΣ ΤΩΝ ΕΝΤΟΜΩΝ

Μεταξὺ τῶν ζήτημάτων, τὰ ὁποῖα εἶνε ἄξια ἀπάσης τῆς ἡμετέρας προσοχῆς, καταλεικτέον ἐν τοῖς πρώτοις καὶ τοῦτο, τὸ περὶ τῆς ὑλικῆς δυνάμεως τῶν ἐντόμων. Τὰς ἐπομένους δὲ περιέργους λεπτομερείας, καθ' ὅσον ἀποβλέπει τὸ ζήτημὰ τοῦτο, ἀνέγνωμεν ὅχι πρὸ πολλοῦ εἰς ἀγγλικόν τι περιοδικὸν σύγγραμμα· «Ὁ ἵππος, ὁ λέων, ὁ ἐλέφας εἶνε θεβαίως ζῶα διαπρέποντα ὡς πρὸς τὴν φυσικὴν αὐτῶν δύναμιν, ἀλλ' ἂν παραβληθῶσι πρὸς τὸ ἀσθενέστατον τῶν ἐντόμων, θὰ μείνωσι κατῆχυμένα τὰ μεγάλα ἐκείνα θηρία. Τῶν ἐντόμων ἡ δύναμις καταδεικνύεται εἰς τὸ πηδήμα, εἰς τὸ τρέξιμον, εἰς τὴν πτήσιν καὶ ἐνίοτε καὶ εἰς ἄλλας ἐνεργείας. Ἐντομα τινὰ τόσον ταχέως τρέχουσιν, ὥστε ἂν κατὰ ἴσην ἀναλογίαν ἀνθρωπὸς τις εἶχε τὴν αὐτὴν ταχύτητα, θὰ διέτρεχε 30 ἀγγλικά μίλια εἰς ἐν λεπτόν τῆς ὥρας, τοῦτέστι θὰ ἔτρεχε ἐξήκοντα φορὰς ταχύτερον τῆς σιδηροδρομικῆς μηχανῆς. Ἡ ἀκρίς, τῇ βοηθείᾳ τῶν πτερῶν της, πηδᾷ διάστημα ἴσον περίπου πρὸς τὸ διακοσιαπλάσιον διάστημα τοῦ μήκους τοῦ σώματός της· ὁ ἀνθρωπὸς, ἐν ἴση ἀναλογίᾳ, ἔπρεπε νὰ κάμνῃ πηδήματα ἴσα κατὰ τὸ διάστημα πρὸς τὸ τέταρτον ἀγγλικοῦ μιλίου. Ὁ φύλλος πηδᾷ ἐπίσης διακοσιαπλάσιον διάστημα τοῦ μήκους του, ὑπελογίσθη δὲ ὅτι ἂν ὁ ἵππος ἠδύνατο νὰ πηδήσῃ ἐν τοιαύτῃ ἀναλογίᾳ πρὸς τὸ σῶμά του, δι' ἐνὸς ἄλματος θὰ ὑπερπηδᾷ τὰ Βραχάδη ὄρη. Πολλὰ ἔντομα πηδῶσι τῇ βοηθείᾳ τῶν ὀπισθίων ποδῶν καὶ τοῦ ὀπισθίου μέρους τοῦ σώματός των. Εἶδός τι κανθάρων, οἱ καλούμενοι πηδηταὶ κἀνθαρὸι, ἀναπηδῶσι καθέτως ὅταν τύχῃ νὰ κείνται ὑπτιοί, τῇ βοηθείᾳ ἀκνηθοειδοῦς τινος ὀσταρίου εὗρισκόμενου ἐντὸς μικροῦ κοιλώματος ὀπισθεν τοῦ θώρακος, ὅπερ ἐνεργοῦν ὡς τι μηχανικὸν ἐλατήριο ἀνατινάσσει τὸ ζῷον εἰς τὸν ἀέρα, εἰς πολλῶν δακτύλων ὕψος. Εἶδη τινὰ μυιῶν ἔχουσι πτερὰ δυνατὰ, ὅσον δὲν δύναται τις νὰ πιστεῦσῃ. Ἐπὶ ὀλοκλήρους ὥρας τὰς βλέπει νὰ κυνηγῶσιν ἐπὶ τῆς ἐπιφανείας τῶν τελεμάτων μικρὰ ἔντομα, ἐξ ὧν τρέφονται. Στρέφουσι δεξιά καὶ ἀριστερὰ, πηδῶσι, χύνονται καθ' ὅλας τὰς διευθύνσεις, διακόπτουσι τὴν κατ' εὐθείαν γραμμὴν πορεύειν των διαγράφουσαι ὀρθὴν γωνίαν, χωρὶς τὸ παρὰπαν νὰ φαίνωνται κουρασμέναι, καὶ ταῦτα μετὰ ταχύτητος μεγίστης, ἕνεκα